

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: İnceleme Makalesi
Kabul Tarihi: 10 Eylül 2021

Gönderim Tarihi: 14 Haziran 2021
Yayımlanma Tarihi: 15 Aralık 2021

Atf Künyesi: Demir, Y. E. & Yıldız, F. (2021). Cengiz Aytmatov'un Gün Olur Asra Bedel ile Charles Dickens'in Zor Zamanlar Adlı Yapıtlarında Ezilen Sınıf. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 357-364.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.952092>

CENGİZ AYTMATOV'UN *GÜN OLUR ASRA BEDEL* İLE CHARLES DİCKENS'İN *ZOR ZAMANLAR* ADLI YAPITLARINDA EZİLEN SINIF

Yunus Emre DEMİR*

Fırat YILDIZ**

Öz

Bireyin düşünce ve duygularını ifade edeceği sanatlardan biri olan edebiyatın, her konuda olduğu gibi Marksist eleştiri ışığında da ezilen sınıfın sesini duyurmak için önemi ve yüklenmiş olduğu işlevleri vardır. Özellikle sınıfsal farklılıkları olan ve sosyal olarak uyum içerisinde yaşamayan toplumlarda edebiyat küçümsenemeyecek kadar önemli bir yere sahiptir. Bu durumun belirgin örneklerinden Charles Dickens'in *Zor Zamanlar* ve Cengiz Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel* yapıtlarını inceleyip edebiyatın önemini daha iyi kavramak mümkündür. Dickens'in yaşadığı dönemde İngiltere ülke olarak maddi açıdan refah içerisindeyken, alt sınıf vatandaşların zorluklar içinde yaşadığı görülmektedir. Dickens da halkın yaşadığı bu zorlukları yapıtlarına yansıtmıştır. Bu bağlamda *Zor Zamanlar* o döneme ışık tutmaktadır. Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel* adlı romanına bakıldığında, iki büyük savaşa şahitlik eden vatandaşların kendi canlarını hiçe sayarak vatan toprakları için mücadele etmesine karşın idareciler tarafından hainlikle ve casuslukla suçlandığına dair örnekler vardır. Dickens eserlerinde kendi döneminin zorluklarını ele almıştır. Aynı şekilde Aytmatov da yaşadığı dönemin zorluklarını romanlarına yansıtmıştır. Her iki yazarın olaylara yaklaşımında benzerlikler de gözlemlenmektedir. Dickens'in yaşamının ilk dönemleri zor şartlar altında geçmiş ve yaşadığı bu zor şartları gelecek nesillere aktarmak için romanlar kaleme almıştır. Aytmatov ise zor bir dönemden geçen ülkesinin sosyal durumunu anlatan romanlar yazmıştır. Hem Dickens hem de Aytmatov eserlerini çıkarılabilecek bir sistemden birey merkezli bir yapıya geçmeyi sağlamak amacıyla yazmışlardır. İşte bu sebeplerden ötürü yaklaşık yüzyıl önce yazılan eserler günümüzde hâlâ değer görmektedir. Bu eserler aracılığıyla bu makalede Charles Dickens'in *Zor Zamanlar* ve Cengiz Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel* eserlerinde Marksist kuramın etkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Toplum, Ezilen Sınıf, Charles Dickens, Cengiz Aytmatov

The Oppressed Class in Chingiz Aitmatov's *The Day Lasts More Than A Hundred Years* and Charles Dickens' *Hard Times*

Abstract

For some people, literature can be a source of entertainment, but this is not the case for everyone. Literature is especially important in a culture where there is class division and people do not live in a socially cohesive environment. Dickens' *Hard*

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van/Türkiye. E-Posta: emre-635@hotmail.com,
Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7652-5669>.

** Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilimi Bölümü, Dil Bilimi Anabilim Dalı, Van/Türkiye.
E-Posta: fyildiz@yu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-3289-8313>.

Times and Aitmatov's *The Day Lasts More Than a Hundred Years* provide concrete examples of this circumstance. Despite the fact that there was tangible comfort, a significant amount of work potential, and industrial power all over the land, the English state decided to loathe and oppress its population. Dickens lived in such difficult circumstances and attempted to pass on these difficulties to future generations. In the instance of Aitmatov, while the state went through two major wars and its citizens gave their lives for their homelands, the state decided to blame some of its citizens as traitors and spies. Aitmatov wrote his works, which explain the difficult socioeconomic conditions of his country, with the same thinking and attitude. Both Dickens and Aitmatov wrote in order to cause a shift in the system oppressing the lower classes. In this regard their works show similarities. Because of these factors, their works from around a century ago are still considered important today. Through these works, this article will examine the effects of Marxist theory in Charles Dickens's *Hard Times* and Cengiz Aitmatov's *The Day Lasts More Than a Hundred Years*.

Keywords: Literature, Society, Oppressed Class, Charles Dickens, Cengiz Aitmatov.

Giriş

Çoğunlukla politik bir hareket olarak bilinen marksizm, bir eleştiri yöntemi olarak da okuyuculara edebi yapıtlara farklı bir açıdan yaklaşma yolunu gösteren bir edebiyat kuramıdır. Alanı politika olmasına rağmen kurucuları edebiyatta da aktif bir şekilde rol almışlardır. *“Bu dünyada devrimci gibi düşünen ve kültürsüz olarak hisseden pek çok insan vardır”; ama Marx ve Engels onlardan değildir*” (Eagleton, 2016:15). Marksizm çoğunlukla politik olayları işlemiştir, ancak politika ve edebiyatı birbirinden ayırmak Marksizme yanlış bir yaklaşım olacaktır. Hem Marx hem de Engels bu iki olgunun bütünleşmesini ortaya koymayı amaçlamışlardır. *“Marksist eleştiri romanların nasıl yazıldığıyla iliglinen sadece bir edebiyat sosyolojisi değildir aynı zamanda işçi sınıfına da değinir. Onun amacı edebi çalışmaları tamamiyle açıklamaktır”* (Eagleton, 2016:17). Bu alıntıdan da açık bir şekilde anlaşılıyor ki çalışan sınıfın mücadele ettiği şartlar bu hareketin temel konusudur.

Düşünceleri ifade etmek iyi bir aktarım şekli gerektirir ve bir yazar amacına iyi bir aktarım yeteneğiyle ulaşabilir. Edebiyat ise bu amaca ulaşmaya hizmet eden bir yoldur. Hem edebiyet hem de Marksizm aynı amaç doğrultusunda kullanılmıştır; edebiyat okuyucularına karakterlerinin geleceğini düşünme ve sonraki sayfalarda ne olacağını değerlendirme imkanı sunar ve bu sayede yazar toplumu uyarmak için bir fırsat yakalamış olur. *“...şu kolaylıkla ifade eder ki o (yazar) onun hakkında düşünmez, hiçbir şey hakkında karar vermez. Gelecek bu yüzden bir boş sayfadır”* (Sartre, 2005: 51). Sartre'in değerlendirmesi edebi bir yapıt ve onun yazarı ve nihayetinde okuyucusu ile ilgilidir. Sartre, yazar yapıtını bitirdikten sonra onu değerlendirme gücüne sahip değildir demiştir, ancak yapıtı değerlendirecek ve ondan ders çıkaracak olan tek toplum okuyuculardır. *“Onu ortaya çıkarmak için okuma olarak adlandırılan somut bir hareket gereklidir, ve bu hareket sürdükçe okuma da sürer. Aksi halde sayfalarda sadece siyah noktalar vardır. Artık yazar ne yazdığını okuyamaz...”* (Sartre, 2005: 50). Sartre, okuyucu dışında kimsenin edebi bir yapıtı değerlendiremeyeceğini ifade etmeyi amaçlamıştır. Bir yazar toplumun şartlarını analiz edebilir ve edebi çalışmalarıyla bu şartları bildirebilir. Sartre'in bu yaklaşımı yazarın yapıtını oluşturana kadar değişiklik yapabileceği, ancak yapıtı bitirdikten sonra herhangi bir değişiklik yapma yetkisine sahip olmadığı, çünkü yapıtın artık ona ait olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi yazarın yapıtı artık ne kadar okunursa amacına o kadar ulaşacaktır. Bu yüzden bir yapıt için okuma en önemli olgudur. Bu noktada elbette okumak tek başına yeterli olmayacaktır çünkü okur okuduğu şeyi anlamayı ve yorumlamayı ister, bunu yapmak için takip etmesi gereken bazı adımlar vardır. Bu adımları içinde barındıran sisteme edebiyat kuramı veya teorisi denir. Eagleton'ın dediği gibi *“Eğer edebiyat kuramı diye bir şey varsa o zaman bu kurama konu edilecek, edebiyat diye bir şeyin de var olduğu aşikardır”* (Eagleton, 2017: 15).

Edebi bir yapıtı incelemenin yolu edebi bir teoriden geçmektedir denmesine karşın her edebi teori her yapıta uygulanamaz. Bu sebeple incelenecek yapıtın doğasına uygun bir teori veya teoriye uygun yapıtlar seçilmelidir. Burada anlatılmaya çalışılan teori Marksist teori olduğundan ve bu teorinin doğasında toplum ve insan olduğundan seçilecek ve incelenecek yapıtlar bu doğrultuda olmak zorundadır. İncelemeye alınan yapıtlar; Cengiz Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel* ve Charles Dickens'in *Zor Zamanlar*'dır. Daha sonra görüleceği üzere bu iki yapıt ve yazarları toplumsal olaylardan ve dönemin sorunlarından söz

etmişlerdir. Bu sebepten dolayı Marksist teori aracılığıyla incelenebileceklerdir. Sonraki sayfalarda öncelikle Marksizm ve Edebiyat ilişkisi üzerinde durulacak daha sonra Marksist eleştirinin izleri bu iki yapıtta aranacaktır.

Gün Olur Asra Bedel ile Zor Zamanlar'da Ezilen Sınıf

Charles Dickens'in *Zor Zamanlar*'ı ve Cengiz Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel* eserleri hem kendi toplumlarının hem de kendinden sonra gelen ezilen sınıfların seslerini duyuracak niteliğe ve öneme sahip eserlerdir. Her iki yazarın biyografisi eserlerinin ilham kaynağı olmuştur. Küçük yaşta zorluklarla mücadele etmek zorunda kalan Dickens ile zengin, iyi eğitim almış ve bir yönüyle siyasi bir yazar olan Aytmatov farklı dönemlerde benzer acılar yaşamış ve eserlerinde oluşturdukları karakterlere kendi hayat izlerini yansıtılmışlardır. Ezilen toplumların sorunlarını anlatırken toplumsal ayrılıklara sebep olan sistemi de eleştirmişlerdir. Merve Şirinbilek eserinde şöyle ifade etmiştir:

“Gradgrind ve Bounderby'in etrafındaki insanlar sistemden olumsuz etkilenmişlerdir. Zor Zamanlar'da, Coketown'in çoğu çocuğu çeşitli şekillerde istismar edilmiştir. Yaratıcılıkları ellerinden alınmıştır. Onlar, öğretmenleri Bay McChoakumchild tarafından sadece gerçeklerin öğretildiği okul olarak adlandırılan fabrika ürünleridir. Dickens, tamamen yanlış yönlendiren Bay Gradgrind'in kurumu gibi yetersiz okulları eleştirir.”(Şirinbilek, 2011:65).

Küçük yaşta okullarda başlayıp gündelik hayata kadar uzanan sadece gerçek olanın öğretimi toplumu her türlü duygusal bağdan koparıp aristokratların amaçlarına daha sıkı bağlanmalarını amaçlamıştır. Dickens gibi Aytmatov da sistemi sert bir dille eleştirmiş kendinden sonraki nesillere olayların perde arkasını göstermiştir. Stalin zulmünde babasını yitiren Aytmatov eserlerinin çoğunda babasızlığı vurgulamıştır. *Gün Olur Asra Bedel* eserinde pek çok konuya değinen Aytmatov, yine Stalin tarafından tutuklanıp intihara sürüklenen bir babanın iki çocuğunu işlemiştir.

Kişisel çıkarlar, açgözlülük ve daha fazla zenginliğe ulaşma arzusu bir kısım eski dönem aristokratlarının öncelikleri arasında sayılabilir. Eski zamanlardaki kapitalist zihniyet ve emperyalist düşünceye sahip bazı çevreler insanların hayat şartlarını kısıtlayıp, insanları aç gözlü aristokratların istekleri doğrultusunda kontrol edip çalıştırıyorlardı. Hem güç hem para tek elde birleştiği için işçi sınıfı başta olmak üzere kimse onların zalimane tavırlarına itiraz edemiyor, karşı koyamıyorlardı. Bu durumu Emily Burns şöyle ifade eder:

“Feodal üretim biçimi, zamanla yerini "kâr" için yapılan üretime bırakmak zorunda kalmıştır. Kâr, kapitalizmin ana özelliğidir. Kâr amacıyla yapılan üretimin gerçekleşebilmesi için iki unsurun bir arada bulunması gereklidir: 1) Üretim araçlarını, yani makineleri satın alabilecek mali güce sahip olanlar, yani kapitalistler . . . 2) Hiçbir üretim aracına sahip olmayan ve kapitalistlerin üretim araçlarıyla çalışmaktan başka çalışma ve yaşama imkanı bulunmayanlar, yani işçiler ...” (Burns, 2015: 30).

Peki, durum böyleyken insanlar kendi haklarını koruyamayacaklar mıydı? Bu haklarını nasıl dile getireceklerdi? O dönemde her şey kapitalistlerin elindeyken kimden medet umacaklardı bu insanlar? Burada kalem kılıçtan keskindir deyimi devreye girer, zira gücün, paranın halledemediği sorunu ancak kalem halledebilirdi. Edebiyatın birleştirici gücü herkesçe malumdur. Edebiyat elbette ciddi bir iştir, belli ölçüler ve disiplinler doğrultusunda icra edilmelidir, ancak Marksist eleştiride bir cümlenin dahi çok önemi vardır, o cümlenin ezilenin ağzından veya kaleminden dökülmesi koşuluyla. Günümüzde dahi kitle iletişim araçları bu kadar revaçtayken ve herkes her türlü iletişimi rahatlıkla kullanabiliyorken genel olarak insanlar dertlerini bir yerlere bir şeyler yazarak bildirirler. Eski zamanlarda tüm olanaklar zenginlerden yanayken işçi sınıfının elinde edebiyat veya yazmak dışında pek bir şey kalmıyordu.

Böyle bir ortamda edebiyatı bir kılıç olarak toplumu ayırıştırana karşı kullanmayı kendilerine görev edinen Dickens ve Aytmatov, her dönem okunmuş ve gün geçtikçe daha çok anlaşılmuştur. Her iki eserde de başta çocuklar ve onların eğitim hakları olmak üzere yaşama, barınma ve çalışma hakları sistemin yöneticileri tarafından ellerinden alınmış ve kötü şartlarda hayatlarını sürdürmeye zorlanan toplum

Marksist bir bakışla kullanılan edebiyat aracılığıyla yansıtılmıştır. Şu noktayı ifade etmekte fayda vardır; Dickens mesajlarını aktarırken daha pozitif ve iyileştirmeye yönelik bir eleştiri anlayışını benimsemiştir.

Marksizm'in hem politik hem de edebi bir olgu olmasının sebebi, geçmişte yaşanan bu tür olaylardan kaynaklanmaktadır. Bu sebepten dolayıdır ki Mark ve Engels edebiyatın işçi sınıfının veya toplumun her türlü sorununu içeren bir olgu olduğunu iddia ederler. Marx ve Engels'i destekler nitelikte bir açıklama da Berna Moran'dan gelir:

“Tarihi maddeciliğin, toplum tarihinde gördüğü başlıca aşamalar şunlardır; İlkel toplumlar, kölelik üzerine kurulmuş toplumlar, feodalizm, kapitalizm, sosyalizm ve nihayet komunizm. Bilindiği gibi, tarihi maddeciliğe göre üretim güçleri ve üretimi yapan sosyal grupların birbiriyle ilişkisi o toplumun ekonomik yapısını meydana getirir ve altyapı denilen bu ekonomik yapı o toplumun üstyapısı denilen ahlaki, hukuki, dini görüşlerini ve sanat anlayışını belirler. Bundan ötürü bir toplumun üstyapısını ve burada meydana gelen gelişmeleri anlamak için altyapıyı bilmek gerekir” (Moran, 2014: 43).

Bu açıklamalar ışığında, Marksizm'in edebiyata bakışı ve edebiyatın şekli ortaya çıkmıştır. Moran'ın ifadeleriyle bir toplumun refah seviyesini görmek isteyen kişi o toplumun altyapısına bakmalıdır. Gerek ekonomik ve gerekse kültürel seviyeyi belirleyen bu sınıf ne kadar refah içerisindeyse o toplumun refah düzeyi o kadardır. Hem Marksizm hem de Marksizm'i anlatan Moran aynı ifadeleri kullanmışlardır ve Moran olayı biraz daha derinlemesine inceleyerek Plehanov'dan örnekler verir. Moran, Plehanov'u Marksist öğretiyi estetik anlamda ilk kullanan kişi olarak aktarır ve bu sayede Marksizm ve estetizm arasındaki köprü kurulmuş olur. Moran'ın anlatımıyla Plehanov edebiyatı insan davranışlarının bir yansıması olarak görür ve geçmişten günümüze bu şekilde aktarıldığını ifade eder. Plehanov, eski çağ insanların her hareketinin edebi bir yanı olduğunu iddia etmiştir. Ona göre sanatın yani edebiyatın kökeni işidir. Bu görüşe göre her türlü edebi çalışmanın temelinde bir iş vardır. Örneğin yük taşıyan insanlar veya kürek çekenler hep bir şarkı mırıldanmışlardır ve bu mırıldanma bir ritim eşliğinde olmuştur. İşte bu ritim yapılan işin hareketleridir. Ritim ve beden hareketleri birbiriyle uyumludur. Bu tür sanatsal davranışlar o dönem insanlarına yiyecek ve barınma konusunda kolaylıklar sunuyordu. Mağaraya hayvan resimleri çizmek, avlanma da kolaylık sağlıyordu ve dans hareketleri avlanırken avcıların avlayacağı hayvanın hareketlerinin taklididir. Bu taklit sayesinde avlanmak daha kolay bir hal almıştır (Moran, 2014: 47). İşte bu ifadeler sanat ve toplum arasındaki bağı iyiden iyiye güçlendirmiştir. Marksist öğretiyi açıklarken yapılan bu örneklemeler, toplumsuz bir edebiyatın eksik olacağını ifade eder.

Edebiyat ve edebiyatın sosyoloji üzerindeki etkisi yıllarca pek çok kuramcı tarafından sorgulanmıştır. Edebiyatta olduğu gibi edebiyatın sosyoloji üzerindeki etkisi de kesin olarak sonuçlanmamıştır. Kuramcılar edebiyatın sosyoloji, yani toplum üzerindeki etkisini hem eğlence hem de toplumsal olarak analiz etmişlerdir. Bu analiz Plehanov tarafından da yapılmıştır:

“Sanatla toplumsal yaşayış arasındaki ilişkiler sorunu, belirli bir gelişme derecesine ulaşmış bütün edebiyatlarda çok önemli bir rol oynamıştır. Bu sorun, çoğu defa, birbirine taban tabana karşıt iki yönde çözülmüştür; hala da öyle çözülmüyor” (1987: 15).

Bu alıntıda Plehanov, yukarıdaki ifadeleri kanıtlar nitelikte bir açıklama yapmıştır. Plehanov kuramcılarının edebiyatı ve edebiyatın ilgi alanını tanımlama çabalarına değinmiştir. Ancak bu çabalar her iki taraf için de birer belirsizlik olarak kalmıştır. Kimilerine göre sanat eğlenceyken diğerlerine göre zulümden kurtuluş veya zalimin zorbalığına karşı sessiz bir haykırıdır. Tabii olarak bu yapıtta dikkat çekilmesi gereken nokta ikinci kısımdır. Edebiyatın bir eğlence aracı olarak değil ezilenlerin çığılığı olarak ele alınıp değerlendirilmesi yönündedir. Plehanov'a göre edebiyat yukarıda ifade edildiği gibi, bir toplumun sesi olma ve toplumsal olaylara ışık tutma aracı olmalıdır. Buna kanıt olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

“Bazı kimseler: “İnsanlar cumartesi için değil, cumartesi insan içindir, toplum sanatçı için değil, sanatçı toplum içindir” demişlerdir ve şimdi de böyle demektirler. Başka bazı kimseler ise bu fikri kesin olarak reddederler. Bunlara göre, sanat kendi kendisinin amacıdır; onu kendisine yabancı başka amaçlara erişmek için araç yapmak, bu amaçlar en yüce soydan bile olsa, sanat eserinin değerini azaltır” (Plehanov, 1987: 15).

Tüm bu açıklamalar ışığında Marksizm'in neden hem politik hem de edebi bir olgu olduğunu daha iyi anlaşılmış olur. Bir edebiyat yapıtının ölümsüz olabilmesi için ve her toplum tarafından benimsenebilmesi için hitap ettiği toplumdaki izler taşınmalı ve o toplumun küçük de olsa bir sorununa değinmelidir. Dünya edebiyatına baktığımızda herkes tarafından tanınan ve en az bir yapıtı okunan yazarlar hep bu tür olayları konu edinmiş ve kendi dönemlerinden başlayarak öngörü kabiliyetleriyle gelecekteki sorunları öngörerek yapıtlar yazmışlardır. Bu tanınan yazarlardan sadece iki tanesine bu çalışmada ele alınacaktır; bu yazarlar ilki Kırgız edebiyatçı Cengiz Aytmatov diğeri ise İngiliz edebiyatçı Charles Dickens'tır.

Cengiz Aytmatov'un yapıtlarında konu ettiği olaylar ışığında kendi döneminin ve toplumunun insanlık adına değindiği, geçmişten geleceğe insan için en zor hâlin, her gün insan olarak kalabilmesi şeklinde ifade edilebilir. Aytmatov'u, düşünmeye ve yazmaya iten etkenler arasında yaşadığı dönemdeki insanlık dışı olaylar ve sorunlar sıralanabilir. Bu sorunları gidermek için kaleminin gücüne inanarak kendi dünyasında olan biteni, iyinin galip gelen şekliyle ifade etmiştir. Onun iyilik bağlamında dünyaya olan çağrısı ayrışmacı, bölünmeyi hedefleyen, çıkar güden bir çağrı değildi; zulmün, savaşın, öldürmenin olmadığı, her toplumun değerlerine saygı göstermenin gerektiğine inanılan, toplumların özgürlük alanlarını daraltmanın yanlış olduğunu göstermeyi hedefleyen bir dünyayı gerçekleştirme çabasıydı. Ayrıca Aytmatov, geçmişinde İkinci Dünya Savaşına tanıklık etmiş biri olarak gelecekte de neler olabileceğini tüm öngörebilen ufku geniş bir düşünürdür. Aytmatov dönemindeki ekonomik sıkıntılar büyük ölçüde savaş kaynaklıdır ve Aytmatov bu tür sıkıntılara duyarsız kalmaz. Onun düşüncelerini ve çalışmalarını sunuşundaki başarısının sırrı, insanlığın ortak evi ve beşerin insan olabilmesinde önemli yer olan kalplere seslenmiş olmasıydı (Doğan, 2020: 1).

Cengiz Aytmatov neredeyse tüm yapıtlarını doğa ortamında ve doğayı kullanarak dönemin insanların yaşadığı sıkıntıları kaleme almıştır. Sovyetler Birliği döneminde yaşanmış olayları okuyucularıyla paylaşan, toplumun sıkıntılarını gün yüzüne çıkaran bir yazar olarak ortaya çıkar. Ahmet Ağır kaleme aldığı makalesinde bu konuyla ilgili olarak: “...diğer taraftan bu yerli insanların dinî ve millî değerlerinin Sovyetler rejimi tarafından baskı altına alınması veya yok edilmesi için geliştirdiği politikaları, Yedigey'i bir tercihle karşı karşıya bırakır” (Ağır, 2013: 2-3). Ağır'ın ifade ettiği olay bu çalışmaya konu olan *Gün Olur Asra Bedel* romanında geçmektedir.

Marksist eleştiri toplumsal gerçeklikle ilgili olduğu için bu makaleye konu olacak yapıtların ve yazarların da bu bağlamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı gibi Aytmatov ve onun incelenecek yapıtıbu çerçeveye uygundur. Çünkü bir kısım kuramcılar ve edebiyatçılar tarafından sosyalist olarak anılan Aytmatov, yapıtlarında Marksist bir bakış açısı kullanarak zulüm görenlerin sesi olmuştur. Aytmatov hem toplumu hem de toplumun gerçeklerini ifade ettiği için Marksist bir bakışa sahiptir denilebilir, çünkü Marksizm temellerini toplumcu gerçekçilik üzerine kurmuştur. Bu durumu Korkmaz şöyle ifade eder; “Gerçekçilik akımının bir başka uygulaması ise toplumcu gerçekçiliktir. Toplumcu gerçekçilik, materyalist dünya görüşü üzerine temellendirilmiş ve Marksist ideolojiyle şekillendirilmiştir” (Korkmaz, 2013: 5). Yaşamı boyunca devlette çeşitli görevlerde yer almasına karşın toplumun sorunlarını kaleme almaktan geri durmamıştır. Aytmatov aile bakımından zengin ve siyasetle içiçedir. Öte yandan bu çalışmaya konu olan ikinci yazar Charles Dickens ise hem fakir hem de işçi olan bir aileden gelmektedir. Bu iki yazarın aile yapılarındaki bu farklılık dikkatçektir. Marksizm'in kurucuları olan Marx ve Engels da iki farklı aileden ve ortamdan çıkmış iki önemli felsefik şahsiyettir. Marx maddi sıkıntılar çekerken Engels babasının fabrikalarını yöneten bir zengindir. Her ne kadar dönem olarak farklı iki yazar olsalar da Aytmatov ve Dickens ikilisi Engels ve Marx ikilisine benzetilebilir.

Bu çalışmada yer alan ikinci yazar Charles Dickens İngiliz edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Dickens'in yaşadığı dönem olan Viktorya dönemi İngilizler için oldukça önemli bir dönem olup edebiyat alanında ise Marksist alanda pek çok yapıt kaleme alınmıştır. Endüstriyel devrimin gerçekleştiği zaman olan Viktorya dönemi toplumsal olarak işçi sınıfının ezildiği bir dönem olarak da anılmaktadır. Bu dönemde altı sınıfın ekonomik sıkıntı çekmesinin altındaki temel neden Sanayi Devrimidir. Eagleton'dan o dönem hakkında şöyle der:

“XVIII. yüzyıl İngiltere'sinde edebiyat kavramı bugün zaman zaman yapıldığı gibi “yaratıcı” ya da

“hayal ürünü” yazıyla sınırlandırılmıyordu. Toplumda değerli bulunan bütün yazılara, şiirler kadar felsefe, tarih, deneme ve mektuplara da edebiyat deniyordu. Metni “edebi” kılan, kurmaca olup olmadığı değil “kibar yazı” standartlarına uyup uymadığıydı...Başka bir deyişle neyin edebiyat sayılacağına dair ölçütler düpedüz ideolojikti: Belli bir toplumsal sınıfın değerlerini ve “beğenilerini” cisimleştiren yazı edebiyat olarak nitelendiriliyor, buna karşın bir sokak baladı, popüler bir aşk romanı, hatta belki de tiyatro edebiyat sayılmıyordu. Demek ki tarihin bu noktasında edebiyat kavramının “değer yüklü” olduğu apaçık ortadaydı.” (Eagleton, 2017: 33-34).

İngiliz Edebiyatında neredeyse her dönemde ideolojiye hizmet edecek potansiyelde şahsiyetler vardır. 19.yy İngiliz Edebiyatında önemli bir yere sahip olan Dickens, bu ideolojiye hizmet edenler arasında sıralanabilir. Çocukluk döneminden yazar olana dek yokluk içinde büyüyen Dickens, yapıtlarında ve söylemlerinde kendi döneminde baş gösteren sorunlara özellikle köleliğe ve çocuk işçiliğine karşı bir tavır sergilemiştir. Borges, Dickens hakkında şöyle der; “Dickens, kişiler yaratan bir yazar olmasının yanı sıra, bugünkü deyişle toplumun dışladığı kişilerin bir yandaşı, bir savunucusuydu aynı zamanda. Okulların ve hapishanelerin düzeltilmesini savunuyordu” (Borges, 1987: 52). Aynı dönem hakkında Urgan’ın ifadeleri şöyledir;

“Viktorya Çağı insanları, saygıdeğer görünebilmek için ikiyüzlü davranırlardı... Bir yandan yüce ülkeleriyle övünüp böbürlenirken, bir yandan da paraya öyle düşkündüler ki, ne denli yetenekli olurlarsa olsunlar, parasızların hiçbir saygınlığı yoktu onların gözünde. Yüce ruhlu geçinirlerdi, ama sanata da , her türlü güzelliğe de düşmandılar.” (Urgan, 2010: 947).

Gerek sanayi devriminde Dickens, gerekse iki yıkıcı savaş döneminde Aytmatov; önce kendi dönemlerinin çirkin yüzlerini gösterip sonra bu çirkinliğin giderilmesini sağlamak amacıyla yapıtlarını kaleme alırken aslında temel amaçları insanlığa hizmet etmek olmuştur. Aytmatov’un Gün Olur Asra Bedel romanıyla Dickens’in Zor Zamanlar romanı kendi dönemlerinin birer aynası olarak günümüze kadar ulaşmışlardır. Viktoryan döneminin ikiyüzlülüğüyle yirminci yüzyılın yıkıcı ve mankurt yapısını bizlere aktaran bu yapıtlar kapitalist düzenin insani değerleri ne denli yok sayarak maddi çıkarların ön planda tutulduğunu göstermektedir. Yazarların yaşadıkları dönemlere bakıldığında böyle bir yola neden başvurdukları anlaşılmaktadır. Ancak bu sebepler ışığında kalemlerini ne denli kuvvetli kullandıklarını görmek adına yazdıkları yapıtları incelemek uygun olacaktır.

Dickens, romana başlarken okuyucusuna açık bir şekilde dönemin en önemli özelliğini aktarmaktadır. Sanayinin yükseldiği paranın arttığı dönemde maneviyatın pek de önemsenmediği görülmektedir. İşte bu bağlamda roman şu cümlelerle başlamaktadır:

“Şimdi; sizlerden yalnızca gerçek bilgiyi istiyorum. Bu çocuklara yalnızca gerçekleri öğreteceksiniz. Yaşam için gerekli olanlar somut gerçeklerdir. Bu kafalara başka bir şey ekmeyin. Olanlarını da söküp atın! Düşünen hayvanların beyinlerini yalnızca gerçeklerle doldurabilirsiniz. Geri kalanı işe yaramaz. Ben kendi çocuklarımı bu ilke doğrultusunda yetiştiriyorum. Bu çocukları da öyle. Gerçeklerden şaşmayın bayım” (Dickens, 2009: 5).

Farklı dönemlerde yaşamış olan iki yazarın romanlarına benzer ifadelerle başlaması dikkat çekicidir. Dickens, insani değerlerin ikinci planda tutulduğunu, maddi olanın önemsendiğini, manevi olanın yok sayıldığını altını çizer. Buna benzer bir yaklaşımla Aytmatov, hikayenin aktarıcısı olan Yedigey’in ağzıyla romanın henüz başındayken okuyucusuna aktardığı bir olay ile insanlar arasındaki anlayışın pek değişmediğini hatta bir adım öteye taşınarak daha da kötü bir hâl aldığını göstermektedir. Romandaki bir diğer karakter olan Sabitcan, babasının son isteğini yerine getirme konusundaki tutumu durumun daha açıklık kazanması için önemlidir:

“Ne diye gideceklermiş uzak Ana-Beyit mezarlığına? Engin Sarı-Özek bozkırında bir ölüyü gömecek yer mi yokmuş? Köyün yakınında, demiryolu boyunda bir tümseğe gömebilirlermiş onu. Böylece ihtiyar, ömür boyu çalıştığı bu yerde, tren seslerini dinleye dinleye huzur içinde yatar, buna memnun olurmuş... Sabitcan bir yandan böyle konuşurken bir yandan da ertelenmesi imkansız acele işleri olduğundan söz ediyordu. Bilinen şeymiş, mezarlığın uzak ya da yakın oluşu müdürünü ilgilendirmezmiş...” (Aytmatov, 2016: 33).

İnsanlığa ait manevi değerlerin sömürüldüğü durumları romanlarına konu eden iki yazar, hakim güçlerin etkisinde yozlaşmış adalet sisteminin durumunu da gözler önüne sermektedirler. Dickens'ın giriş paragrafından anlaşılacağı üzere eğitimleri dahi maddi çıkarlar doğrultusunda olan bir toplumun adil ve tarafsız bir yargılama yapması söz konusu olamaz. Öte yandan kendi öz babasının vasiyetini kendisine yük olarak gören bir neslin hükmedeceği bir karar ne denli adil olabilir? Yine bu iki romanda benzer durumları kaleme alan yazarlar, adalet sisteminin ve dönemin hükümet çarkının parayla ve güçle döndüğünü vurgulayan ifadelerle yer vermişlerdir. Dickens, eşiyle sorun yaşayan Stephen Blackpool, sözde adalet temsilcisi olan fabrikatör Bounderby'den kendisini boşamasını isteyen konuşmasını şöyle aktarır:

“Gazetelerden okuduğuma göre yükseklerdeki insanlar iyi günde kötü günde için evlenmiyorlarmış. Yürümeyen evliliklerinden yeniden evlenebilmek için kurtuluyorlarmış. Anlaşamayınca-huyuları, suları uymayınca- herkes ayrı odalara çekiliyormuş. Bizim gibilerin yalnızca bir odası var, biz yapamayız tabii. Bu da işe yaramazsa paralarını bu senin, bu benim diye bölüştürüyorlarmış ve herkes yoluna gidiyormuş. Biz gidemiyoruz. Benim çektiklerimden çok daha azı ayrılmalarına yetiyor. Benim bu kadından kurtulmam gerek, ama nasıl? İşte bunu öğrenmek istiyorum” (Dickens, 2009: 72-73).

Aynı toplumda ve aynı dönemde yaşayan insanlar arasındaki bu uçurum, ülke her ne kadar gelişmiş ve zengin olursa olsun o ülkenin geri kalmış olduğunu gösterir. Zenginler, ellerindeki olanaklarla istedikleri gibi yaşarken onların zenginleşmesini sağlayan işçi sınıfının ezilmesine göz yumar hatta buna ön ayak olurlar. Konuşmanın devamında ise durumun çok daha vahim olduğu ortaya çıkar.

- “Bilmem
- Ona zarar verirsem beni cezalandıracak yasa var mı?
- Tabii ki var.
- Ondan uzağa kaçarsam beni cezalandıracak yasa var mı?
- Tabii ki var.
- Başka birisiyle evlenirsem? Var mı?
- Tabii ki var.
- Onunla evlenmeden yaşarsam, diyelim ki bu olabilirse (olacağı yok ya!) beni cezalandıracak yasa var mı? Bana ait günahsız çocukları da?
- Tabii ki var.
- Şimdi tanrı aşkına, dedi Stephen Blackpool; benden yana bir yasa gösterin!” (Dickens, 2009: 72-73)

İnsanlara tercih hakkı verilmiş gibi görünse de aslında tercihten daha çok bir zorlama vardır. Çünkü tercihlerinden vazgeçme ve daha iyi bir yaşam sürme olanağı verilmemiştir. Üst sınıf ile alt sınıf arasında sadece mevki olarak fark yoktur, alt sınıfı farklı bir tür gibi görmekte, yaşama hakkını sadece kendilerine özgü görmektedirler. Alt sınıfı kendilerine hizmet etmekle yükümlü insanlar olarak görüp, tercih hakkından yoksun insanlar olarak değerlendirmektedirler. Bu düşünce yapısı hem 19. hem de 20. yüzyılda kaleme alınan romanlarda varlığını göstermektedir.

Aytmatov, Dickens gibi dönemin adalet anlayışını ne denli adil olmadığını tüm okuyucularına göstermiştir. Ancak, aralarında büyük bir fark vardır. Dickens döneminde şahsi çıkarlar ön plandayken Aytmatoov döneminde savaşın neden olduğu etkilerle insanlar üzerinde daha acımasız bir tutum sergilenmektedir. Öte yandan Dickens'ın kahramanları kendi kişisel sıkıntılarının zorluklarıyla mücadele ederken Aytmatoov'un karakterleri vatan topraklarını korumaya çalışırken verdikleri mücadelenin neticesinde ortaya çıkan zorluklarla uğraşmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle bir tarafta kişisel sıkıntılar varken diğer tarafta vatan mücadelesinin neden olduğu sıkıntılar vardır. Aytmatoov'un karakterlerinden öğretmen olan Abutalip Kuttubayev, savaş sonrasında esir düştüğü sırada yaşadıklarından dolayı kendi ülkesi tarafından hain olarak ilan edilir ve bu nedenle defalarca sürgün edilerek sonunda istifaya zorlanır. En nihayetinde yargılanacakken intihar eder. Aytmatoov, onun durumunu şöyle anlatır:

“Abutalip Kuttubayev ile karısı Zarife, ilk çocukları küçük Daul'u yanlarına alarak il merkezinden epeyce uzak başka bir bölgeye, bir köy okuluna gittiler. Oraya tayin edilmişlerdi: Bu yeni okulun şartlarına uyum sağlayarak çalışmaya devam ettiler. Çalışkan ve yetenekli bir öğretmen olan Zarife

kısa bir süre sonra burada başöğretmen oldu. Ama, o sıralarda Yugoslavya ile ilgili 1948 olayları patlak verdi. Şimdi Abutalip yalnız bir eski savaş esiri değil, uzun zaman düşman ülkede kalmış şüpheli bir insan olarak da görülüyordu. Yalnız partizan yoldaşların safında çarpıştığını söyleyip kanıtlayarak kendini savunması hiçbir şeyi değiştirmede. Herkes onu anlıyor, bazıları bu duruma çok üzülüyor, ama onu savunmak için kimse ağzını açıp tek kelime söylemeye cesaret edemiyordu. Onu il yönetim merkezine bir defa daha çağırıldılar, şahsi sebeplerle ve kendi dileğiyle görevinden ayrıldığına dair bir dilekçe daha imzalattılar” (Aytmatov, 2016: 131).

Bu iki romanın verdikleri mesaj bağlamında olarak benzer bir amaç güttükleri ileri sürülebilir. Bir toplum kalkınmak ve içinde bulunduğu sosyal problemlerden kurtulmak, toplum içerisindeki ayrılıklara son vermek, maddi hakları insanların yerine koyup parayı insandan üstün gören zihniyetten kurtulmak ve en önemlisi kendisine dayatılan olgulardan kurtulmak istiyorsa bunun yollarından biri de edebiyatın kullanılmasıdır. Bu çalışmada ele alınan her iki yazarın söz konusu romanları bu doğrultuda değerlendirilebilir.

Sonuç

Sonuç olarak edebi bir yapıtın kalıcı bir etkiye sahip olabilmesi için toplumsal düzeyde kabul görmesi ve kalıcı olması önemlidir. Toplumsal düzeyde kabul gören ve klasikleşen yapıtların başta kendi dönemleri olmak üzere sonraki dönemlere de verdikleri mesajlar vardır. Büyük sanat yapıtlarında neredeyse her okuyucu kendisiyle ilintili bazı noktalar görebilmektedir. Bu çalışmada ele alınan her iki yazarın yapıtlarını bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Farklı dönemlerde yaşamış olan her iki yazar, yapıtlarında ezilmiş sınıfın durumunu gözler önüne sererler. Romanlarında aktardıkları hikayelerde ezilen kesimin haklarını savunmayı amaçlamışlardır. Charles Dickens ve Cengiz Aytmatov şahit oldukları sıkıntılara kayıtsız kalmamış, bunları edebiyat aracılığıyla duyurma yoluna gitmişlerdir. Edebiyatı araç olarak kullanan yazarlar belli başlı kuralları kullandıkları yollara uygulamışlardır. Marksist teori denen bu kurallar, edebi eseri incelemede okurlara eserin künyesini okuyabilme imkanı sunmuştur. Marksist bir edebiyatla yazılan *Zor Zamanlar* ve *Gün Olur Asra Bedel* eserleri ezilenlerin ve ezenlerin hayat hikayelerini kendi biyografilerinden esinlenerek kaleme alınmış ve toplumu bilinçlendirmeyi amaçlamışlardır. Bu eserler aracılığıyla ve Marksist teori ışığıyla toplumsal olarak ayrıştırılan sınıflar, bu sınıflar içerisindeki ezilen kesimler bu aşamada seslerini duyurmak için hangi yolları nasıl kullanacaklarını bu eserler sayesinde kavramış olmuştur.

Kaynakça

- Ağır, A. (2013). Cengiz Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel*'inde Kimlik Oluşturma Süreçleri. *Bilig*, 65, 1-22.
- Aytmatov, C. (2016). *Gün Olur Asra Bedel*. (R. Özdek, Çev.). İstanbul, Ötüken Yayınları
- Borges, J. L. (1987). *İngiliz Edebiyatına Giriş*. (C. Üster, Çev.). İstanbul, AFA
- Burns, E. (2015). *Marksizm Nedir*. (M. Dikmen, Çev.). İstanbul, Yordam Yayınları
- Dickens, C. (2009). *Zor Zamanlar*. (F. Elioğlu, Çev.). İstanbul, Oda Yayınları
- Doğan, Ş. (2020). Cengiz Aytmatov'da Ahlaki Bağlam Çerçevesinde Karakter Tahlili. *Küllüye*, 1(1), 1-22.
- Eagleton, T. (2016). *Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi*. (U. Özmakas, Çev.). İstanbul, İletişim Yayınları
- Eagleton, T. (2017). *Edebiyat Kuramı Giriş*. (T. Birkan, Çev.). İstanbul, Ayrıntı Yayınları
- Korkmaz, S. (2013). *Toplumcu Gerçekçilik Kuramının Cengiz Aytmatov'un Eserlerine Yansıması*. Yayınlanmamış yüksek lisans. 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Moran, B. (2014). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul, İletişim Yayınları
- Plehanov, G. V. (1987). *Sanat ve Toplumsal Hayat*. (C. Karakaya, Çev.). İstanbul, Sosyal Yayınları.
- Sartre, J. P. (2005). *Edebiyat Nedir*. (B. Onaran, Çev.). İstanbul, Can Yayınları
- Şirinbilek, M. (2011). *Poverty And Child Abuse In Charles Dickens's Novels: Oliver Twist, Hard Times, And David Copperfield*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Urgan, M. (2010). *İngiliz Edebiyat Tarihi*. İstanbul, YKY.